



## Yönetişim İçin Bir Fırsat Penceresi: Covid 19 Salgını ile Mücadele Süreci

Fatma Gül GEDİKKAYA\*

### Öz

Koronavirüs salgını iktisadi ve sosyal hayat üzerinde derin bir hasar bırakmıştır. Salgınla mücadelede, ulusal ve uluslararası düzeyde yönetim önerilmiştir. Güney Kore gibi ülkelerin yönetim ile sağladığı başarı bu öneriyi pekiştirmiştir. Bu çalışmada Koronavirüs salgını Kingdon'un 'Çoklu Akış Modeli' perspektifinden irdelenerek, krizin 'yönetişim' için nasıl bir fırsat penceresi olduğu ve Türkiye'nin bu fırsatı ne ölçüde değerlendirebildiği tartışılmıştır. Türkiye'de koronavirüsle mücadele sürecindeki temel faaliyetleri olan bilim kurulları, sosyal destek grupları ve bilgi yönetimi, yönetişimin çok aktörlülük, katılımcılık ve şeffaflık ilkeleriyle analiz edilmiştir. Sonuçta, (1) bilim kurullarının danışma kurulu niteliği, sosyal destek gruplarının sağladığı üstün fayda yanında ağırlıklı kamu görevlilerinden oluşması ve her iki kurumun kriz sonrasında etkinliğini yitirmesi nedenleriyle çok aktörlülük ve katılımcılığın sınırlı bir örneğini teşkil ettiği, (2) sağlık ve sağlık bakanlığı temelli bilgi yönetiminin şeffaflık ve katılımcılık açısından önemli bir etken olduğu ve fakat şeffaflığa olan güvenin zamanla zayıfladığı, anlaşılmıştır. Sonuçta, Türkiye'de yönetişimin pekişmesi yönünde ortaya çıkan fırsat penceresinin ancak sınırlı şekilde değerlendirilebildiği sonucuna ulaşılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Kamu Yönetimi, Yönetişim, Çoklu Akış Modeli, Fırsat Penceresi, Covid 19.

**Makale Türü:** Araştırma Makalesi

## A Window of Opportunity for Governance: The Process of Combating the Covid 19 Outbreak

### Abstract

The coronavirus epidemic has left a deep damage on economic and social life. In the fight against the epidemic, governance at the national and international level has been proposed. The success of countries such as South Korea with governance has reinforced this proposal. In this study, the coronavirus epidemic was examined from the perspective of Kingdon's 'Multi-Stream Model', and it was discussed how the crisis was a window of opportunity for 'governance' and to what extent Turkey was able to seize this opportunity. Scientific committees, social support groups and information management, which are the main activities in the fight against coronavirus in Turkey, have been analyzed with the principles of multi-actor, participation and transparency of governance. As a result, (1) scientific committees constitute a limited example of multi-actor and participation due to the advisory board nature, the superior benefits provided by social support groups, as well as the fact that they are predominantly composed of public officials and both institutions lost their effectiveness after the crisis, (2) information management based on the ministry of health and health is an important factor in terms of transparency and participation, but the trust in transparency has weakened over time. As a result, it was concluded that the window of opportunity for the consolidation of governance in Turkey could only be evaluated in a limited way.

**Key Words:** Public administration, governance, Multiple-Streams framework, window of opportunity, Covid 19.

**Article Type:** Research Article

---

\* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, fggedikkaya@gelisim.edu.tr ORCID: 0000-0003-4451-6271

## 1. GİRİŞ

Dünya sağlık örgütü ve uluslararası anlaşmalara göre tanımlanan sağlık, yani “fiziksel, zihinsel ve sosyal iyilik hali” kamu politikalarının en temel ve nihai amacıdır, bu nedenle sağlıkla ilgili krizler, tüm kamu politikalarını derinden etkiler. Koronavirüs günlük yaşamın her noktasını ve bütün kamu politikalarını derinden etkilemiştir. Salgın, kamu yöneticilerinin sadece basit ve rutin karar verme süreçleri ile değil kimi zaman da belirsizlik ve öngörülemeyen olayların ortaya çıktığı süreçlerle de başa çıkması gerektiğini göstermiştir.

18 Eylül 2022 tarihi itibarıyla dünya genelinde 608.328.548 onaylanmış Covid 19 vakası vardır bunlardan 6.501.469 kişi ise hayatını kaybetmiştir (WHO, 2022). İstatistikler hastalığın sosyal ya da iktisadi gelişmişlik düzeyi fark etmeksizin bütün ülkelere yayıldığını göstermektedir. Koronavirüs hastalığının bulaşıcılığı ve sağlık üzerinde oluşturduğu tahribat, hastalığın 11 Mart 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü tarafından “pandemi” yani küresel salgın olarak ilan edilmesine yol açmıştır. Dünya Sağlık Örgütü’nün en yüksek alarm düzeyi kabul edilen bu durumla birlikte tüm ülkelere derhal harekete geçmeleri için çağrı yapılmıştır.

Devletlerin geleneksel yönetim yaklaşımları ise yeni ve küresel sorunlarla (çevre kirliliği, iklim değişikliği, doğal felaketler ve salgınlar gibi) etkin bir şekilde başa çıkamadığı giderek daha çok anlaşılmaktadır. Yönetim yaklaşımlarında gerekli olan değişiklik şudur (Weible, 2020; Kapucu, 2006): (1) uluslararası işbirliği ve (2) devlet içinde farklı aktörler arasında koordinasyon ve etkili iletişim. Diğer bir deyişle ve bu çalışmanın odağında olan, uluslararası ve ulusal düzeyde yönetim. Ülkelerin yeterli kaynak, kapasite ve dayanıklılıktan yoksun olması küresel yönetişimin zorunluluğunu vurgulamıştır. Kriz karşısında ulusal düzeyde devlet ve belki daha da çok öne çıkan sivil toplum kuruluşlarının karar ve uygulama birlikteliği, uluslararası düzeyde hibeler; iletişim, ulaşım, nakliye koordinasyonları, yönetişim uygulamaları olarak ortaya çıkmıştır.

Ancak ortaya çıkan resmin farklı olduğu da iddia edilebilir. Birçok ülke sınırlarını sadece fiziki olarak kapatmakla kalmamış öncelikli tıbbi malzemelerin (maske, solunum cihazları ve koruyucu kıyafetler gibi) ihraç edilmesini yasaklamışlardır. Sınırlamalar, yasaklar, düzenlemeler yukarıdan inme şekillerde gerçekleştirilmiştir. Yani, koordineli bir küresel yanıtın yokluğunda, yönetişimden geleneksel yönetime dönüş (Mazey ve Richardson, 2020) başlamıştır. Son kırk yılın yönetim-yönetişim paradigmasında pandemi ile birlikte geriye mi yönelmiştir? Bu soruya yönelik, salgın sürecinin yönetim paradigmasına etkisi konusunda iki temel yaklaşım olduğu söylenebilir. Bu çalışmanın inceleme konusu, pandemi sürecinde teraziye geleneksel yönetim ile yönetişimden hangisinin ağır bastığını Türkiye özelinde ortaya çıkarmaktır.

Resmi ve resmi olmayan tüm politika aktörlerinin etkilendiği salgın sürecinde; merkezi yönetiminden, yerel yönetimlere ve sivil toplum kuruluşlarına kadar tüm aktörlerin ortak bir kriz yönetimiyle ve işbirliği ile hareket etmesi gerekir. Bu yönetişimin önemli olduğu kadar gerekli olduğu varsayımdır. Bu çalışmanın varsayımı da budur. Bu varsayım ile çalışmanın araştırma sorusu da şekillenmektedir: Koronavirüs salgını ile mücadele süreci, yönetişim için Kingdon’un deyişimiyle bir fırsat penceresi olabilir mi? Korona salgını gibi öngörülemez bir kriz döneminde, yönetişim daha çok öne çıkmış mıdır / öne çıkarılmış mıdır?

Kingdon’un “Çoklu Akış Modeli”, sorunların nasıl ve neden gündem haline geldiğine, uygulanabilir ve kabul edilebilir politika önerilerinin nereden geldiğine dikkat çekmesi yönüyle güçlüdür (Henrsta, 2010: 245). Model, sorunun tanımlanması, gündem belirleme, politika formülasyonu ve karar verme analizlerine rehberlik eder. Modelin belirsizlik durumlarında öngördüğü kavramsal çerçeve önemlidir. Çalışma, “koronavirüs sürecini”, “çoklu akış modeli” yöntemiyle “yönetişim”

özelinde incelemeyi hedeflemektedir. Çalışma iki bölüme ayrılmıştır ilk bölümünde iki kısım halinde Çoklu Akış Modelinin kavramsal çerçevesi ve ardından kısaca Türkiye’de yönetişimin gelişimine yer verilmektedir. İkinci bölümde, Koronavirüs ile mücadele sürecinin (1) çoklu akış modeliyle (2) yönetişim için (3) ne kadar etkili bir fırsat penceresi olduğu üç kısımda irdelenecektir.

## 2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

### 2.1. Çoklu Akış Modeli ve Fırsat Penceresi Kavramı

Hükümetler, özellikle Türkiye gibi, çoğunlukla birçok karmaşık sorunla karşı karşıya gelir. Bu sorunlarından hangilerinin öncelikli veya daha önemli olduğuna nasıl karar verildiği, bir sorunun politika yapıcıların gündemine gelebilmesi için hangi koşulların gerekli olduğu, sorularına Kingdon Çoklu Akış Modeli (Multiple Streams framework) ile yanıt aramaya çalışmıştır. Model ilk olarak 1984 yılında John Kingdon tarafından Amerikan federal hükümetinin gündem belirleme analizinde kullanılmış, 1995 ve 2003 yıllarından revize edilmiştir.

Kingdon’un gündem belirleme modeli politika yapımının karmaşık doğası nedeniyle politika araştırmalarında önemli bir referans noktasıdır. Politika yapıcının hedefleri ve politika sorunları belirsizdir ve ilgili aktörler sorunları araştırmak ve hızla uygulanabilir çözümler üretmek için mücadele ederler. Bazen de politika yapıcılar sadece meşgul ve kararlı görünmek isterler. Dolayısıyla, problem tanımlama, çözüm üretme ve alternatiflerin seçimi görece bağımsız akışlardır. Kingdon, bu politika oluşturma metaforunu, politikanın belirgin bir şekilde değişmesi için üç ayrı "akışın" aynı anda bir araya gelmesi gerektiğini ve bunu kısa bir "fırsat penceresi" sırasında yapmaları gerektiğini savunmaktadır. Diğer bir ifade ile konuların özelliklerinin (sorun akışı) siyasal kurumların ve koşulların (siyaset akışı) özellikleriyle ve politika çözümlerinin geliştirilmesiyle (politika akışı) birleştiğini ve gündeme giriş fırsatlarının açılıp kapanmasına yol açtığını öne sürmektedir (Kingdon, 2014: 116).

Bu üç akış kısaca şu şekilde özetlenebilir (Cairney ve Jones, 2016: 40):

a. *Sorun akışı*: Sorun akışında dikkatler bir politika sorununa yönelir. Bu nedenle bir soruna dikkat çekmek için, dikkatler başka bir yere kaymadan önce hızlıca harekete geçilmesi gerekmektedir. Herhangi bir zamanda, hükümetin uzun bir sorun listesine sahip olduğu söylenebilir. Örneğin ulaşım sektörü için muhtemel altyapı bozuklukları, otomobil güvenlik sorunları, ülkenin bir veya başka bir bölümünde demiryolu hizmetinin potansiyel çöküşü örnek olabilir. Bu sorunlar listesinden herhangi bir sorunun öne çıkması sorunların politika yapıcılar tarafından fark edilmesiyle olmaktadır. Bazen dikkatler, sistematik göstergeler yoluyla, bazen de, dramatik bir olay yaşandığında bir sorunda toplanır. Mevcut programların işleyişinden gelen geri bildirimler de bazı şeylerin yolunda olmadığını gösterebilir. Göstergeler, bir sorunun gündeme gelmesinde önemli araçlardır. Bu tür göstergeler siyasi dünyada bol miktarda bulunur, çünkü hem hükümet hem de sivil toplum kuruluşları çeşitli faaliyetleri ve olayları rutin olarak izler: otoyol ölümleri, hastalık oranları, aşılama oranları, tüketici fiyatları, işe gidip gelme ve şehirlerarası yolculuk, bebek ölüm oranları ve diğerleri. Elbette bu göstergeler veya araştırma raporları belirli bir sorunun var olup olmadığını belirlemek için kullanılmaz. Karar vericiler göstergeleri ya bir sorunun büyüklüğünü değerlendirmek veya problemdeki değişiklikleri gözlemlemek için kullanırlar (Kingdon, 2014: 90-91).

b. *Politika akışı*: Politika akışında ise soruna bir çözüm mevcuttur. Dikkat, bir sorundan diğerine hızla değişirken, uygulanabilir çözümlerin geliştirilmesi zaman alır. Kingdon, politika çözümlerini, bir aktör tarafından önerilmesinden sonra, başkaları tarafından yeniden değerlendirilip değiştirildikçe gelişen bir "ilkel politika çorbası" olarak tanımlar. Bazı konuların politika ağları içinde kabul görmesi zaman aldığı için çorba piştikçe bir "yumuşama" söz konusu olmaktadır. Sorunla başa çıkmak için dikkat çekme ve yavaş politika geliştirme arasındaki kopukluk, "politika girişimcileri" olarak bilinen aktörler

tarafından giderilir. Politika girişimcileri gelecekteki problemleri öngörerek çözümler geliştirir, ilgili bir problem aracılığıyla çözümlerine dikkat çekmek için doğru zamanı ararlar.

c. *Siyaset akışı*: Politika yapıcılar, bir çözümü politikaya dönüştürme güdüsüne ve fırsatına sahiptir. Politika yapıcılar soruna dikkat etmeli ve önerilen çözüme açık olmalıdır. İnançları, "ulusal ruh hali" ve çıkar grupları ve siyasi partilerden aldıkları geri bildirimler dahil birçok faktörü göz önünde bulundururlar. Çoğu durumda, bir hükümet değişikliği hem motivasyon hem de fırsat sağlar.

Üç akışın birleşmesi neden önemlidir? Kingdon bu soruya verdiği yanıt şöyledir: “Sorunlar veya siyaset kendi başına hükümetin gündemini şekillendirebilir ancak karar gündeminde bir maddenin yükselme olasılığı, üç akışın hepsi birleştiğinde dramatik bir şekilde artar. Örneğin, politika akışında dalgalanan bir alternatif, uzmanlar topluluğundan daha geniş bir bağlamda ciddi bir şekilde ele alınmak için ya öne çıkan bir soruna ya da siyasi akıştaki olaylara bağlanır. Çözüm olarak bir soruna bir alternatif bağlanırsa, o zaman bu kombinasyon siyasi akışta da destek bulur. Benzer şekilde, politikacılar bir alternatife başvurursa, gerçek bir soruna çözüm olarak haklı çıkar. Akışların hiçbiri tek başına karar gündemine sağlam bir şekilde bir madde yerleştirmek için yeterli değildir. Üç unsurdan biri eksikse - bir çözüm yoksa, bir sorun bulunamazsa ya da yeterince zorlayıcı değilse ya da siyasi akımdan destek gelmiyorsa o zaman konunun karar gündemindeki yeri geçicidir (Kingdon, 2014:178).

Kingdon’a (2014) göre belirli bir sorun alanı içinde, bu üç akış, bir politika alanında bir veya daha fazla akışın, politikanın geliştirilebileceği veya değiştirilebileceği bir olasılığı temsil eden bir “fırsat penceresi” içinde buluşmasına neden olacak bir şey oluncaya kadar paralel ilerler. Bu tür fırsatlar, duruma göre, onları tanıyabilen ve onlara göre hareket edebilen politika girişimcileri tarafından değerlendirilebilir veya kimi durumlarda değerlendirilemez. Bu üç akışı birbirine bağlamak, bir sorunun gündeme girişi için gerekli, ancak yeterli bir koşul değildir. Bu üç akışın bir araya gelmesi ile bir politika penceresinin açılması gerekmektedir. Fırsat penceresinin açılması ise kimi zaman öngörülebilir kimi zaman ise öngörülemez olabilmektedir. Kingdon seçim dönemleri ve bütçe görüşmeleri gibi durumlarda öngörülebilir fırsat pencerelerinin açılabilirliğini; afetler ve krizler döneminde de yine öngörülemeyen biçimde bu pencerenin açılabilirliğini savunur. Ancak bu pencereler çok kısa bir süre için açık kalır ve kaçırıldığında bir daha açılana kadar beklemek gerekir (Kingdon, 2014: 186).

Kimi konular üzerinde belirli bir koalisyon sağlandıktan sonra artık bir tesadüfi olay beklenir. Politika yapıcılar tıpkı uygun dalgayı bekleyen sörfçü gibi beklerler ve dalga geldiğinde artık kıyıya ulaşabilir (Kingdon, 2014: 165). Örneğin Türkiye’de askeri bürokrasinin görece imtiyazlı konumu konusunda çeşitli tartışmalar sürmekteyken 2016 darbe girişimi (dalga) askeri bürokrasi üzerinde siyasal kontrolün artmasına sebep olmuştur.

Fırsat penceresi açıldıktan sonra uzun süre açık kalmaz. Bir fikrin zamanı geldiği gibi geçmesi de kaçınılmazdır. Pencere birkaç nedenden kapanabilir. Birinci neden katılımcılar soruna ilişkin karar aldığı anda veya yasalaştırma yoluyla sorunu çözdüklerini düşünebilirler. Yapmamış olsalar bile bir takım kararlar alınmış olması, konuya o an için perdeyi indirir. İkincisi, katılımcılar harekete geçemeyebilir. Başarısız olurlarsa, daha fazla zaman, enerji harcamak zorunda kalacaklarını düşünerek ellerindeki kaynakları boşa harcamak istemeyebilirler. Üçüncüsü, pencerenin açılmasına neden olan olaylar hızlıca tesirini yitirmesidir. Örneğin, bir kriz veya afet doğası gereği kısa sürelidir. İnsanlar, bir havayolu kazası veya bir demiryolunun çökmesi konusunda yalnızca kısa bir süre heyecanlanabilir. Dördüncüsü personel değişikliğinden kaynaklı açılan bir fırsat penceresi o personelin değişimiyle kapanabilir. Kilit pozisyondaki kişiler gelir ve giderler, mevcudiyetlerinin getirdiği fırsatlar da öyle. Son olarak, alternatif olmadığından pencere bazen kapanır. Yani fırsat penceresini açacak olan olay öncesinde dile getirilen,

tartışılan ve mutabık kalınan bir alternatifin oluşması gerekmektedir. Aksi halde pencere açıldığında kullanıma hazır bir alternatif mevcut olmadığından pencere kapanır (Kingdon, 2014: 169-170).

Fırsat penceresinin “kriz” kavramıyla doğrudan ilişkisi olduğundan burada kriz terimini açıkça ifade etmek gerekmektedir. Kriz (1) politika yapıcılarının yüksek öncelikli hedeflerini tehdit eden, (2) ortaya çıkmasıyla politika yapıcılarının üyelerini şaşırtan ve (3) acil durum yaratan ve bu soruna verilecek yanıtı çok kısa bir sürede vermeye zorlayan durumları ifade eder. İlki sorunun sadece bir politika alanı ile sınırlı kalmaması ile ilgilidir. Örneğin ciddi bir ekonomik kriz sadece iş güvenliğini ve vatandaşların refahını tehdit etmekle kalmaz, aynı zamanda ekonomik sisteme olan güveni de zayıflatır ve aynı zamanda siyasi sistemi istikrarsızlaştırır. Ancak bir tehdit, yalnızca belirli bir politika alanının işleyişini etkilediğinde daha zayıftır. İkinci olarak iç politika kaynaklı sorunlar beklenmeyen harici bir krizden daha zayıf bir tehdittir. Son olarak her kriz acil değildir veya acil çözüm gerektirmez (küresel ısınma gibi). Diğer bir ifadeyle harekete geçmeme durumunda daha da kötüleşecek olan bir sorun durumunda büyük bir aciliyet duygusu ortaya çıkar. Tüm bu durumların hepsini içeren bir kriz büyük bir fırsat penceresinin açılmasında etkilidir (Saurugger ve Terpan, 2016: 39).

Çoklu akış modelinin avantajı, politika oluşturmayı anlamak için kapsamlı bir temel sağlamasıdır. Üç akış, politika arenasında olup bitenlerin gerçek bir yansımasını vermektedir. Rutin kaygılar yerine sorunlara dikkat çekmektedir. Sorunlar, insanları neyin yanlış gittiği ve neyin daha fazla dikkat edilmesi gerektiği konusunda bilinç oluşturmaktadır. Sorunlar görünür hale geldiğinde ise çözümler önem kazanır. Çoklu akış modeli de tam olarak bunu açıklamaktadır: Araştırmacılar, bürokratlar, çıkar grupları ve vatandaşlar da dahil olmak üzere birçok aktör sorunlara çözüm önerecek ve bu çözümler rekabet edecek ve rekabet eden politika alternatiflerini seçmek politikacıların görevi olacaktır (Gültekin, 2014: 58). Yukarıda açıklanan çoklu akış modelinin temel kavramları kısaca Tablo.1’de özetlenmiştir.

**Tablo 1.** Çoklu Akış Modeli – Temel Kavramlar

<b>Kavram</b>	<b>Açıklama</b>
<b>Gösterge</b>	Devlet müdahalesinin gerekli veya arzu edilir olduğunu gösteren problem ciddiyetinin ölçüsü.
<b>Odak olay</b>	Kamuoyunun ve politikanın dikkatini hızla bir soruna odaklayan genellikle beklenmedik olay.
<b>Geribildirim</b>	Resmi program değerlendirmesi veya ilgilenilmesi gereken bir sorunu gösteren kamuya açık şikayetler yoluyla alınan bilgiler.
<b>Politika çözümü</b>	Politika topluluğu tarafından onaylanan, teknik olarak uygulanabilir ve politika alanındaki uzmanların baskın değerleriyle uyumlu teklif
<b>Personel değişimi</b>	Kilit siyasi veya idari aktörlerin periyodik olarak değişimi
<b>Politika penceresi</b>	Sorun, politika ve siyaset akışının bir araya gelmesiyle oluşan fırsat.

Kaynak: (Henstra, 2010: 247)

Özetle hükümetlerin gündemi sorunlar veya politikalar tarafından belirlenir ve politika akışında alternatifler üretilir. Sorun, politika ve siyaset akışı aynı anda bir araya geldiğinde, bir fırsat penceresi ortaya çıkar, sorunlar gündeme gelir. Kingdon'ın kavramsallaştırmasının önemi bazı sorunların ve

alternatif çözümlerin hükümetin gündemine nasıl girdiğine dair açıklamalar sunmasından kaynaklanmaktadır.

## 2.2. Yönetişim Kavramı ve Türkiye’de Gelişimi

Temsili demokraside yönetilenlerin yönetsel sisteme katılımları periyodik olarak yapılan seçimler haricinde oldukça kısıtlıdır. Bu nedenle tek yönlü, merkezî ve hiyerarşik yönetim yapılarında, vatandaşların kendilerini ilgilendiren alanlar da politika belirleme, karar alma faaliyetlerine katılma talepleri çoğunlukla karşılıksız kalmaktadır. Yönetişim bu noktada toplumun ilgili kesimlerini yönetsel sisteme dâhil ederek, karşılıklı etkileşime ve iş birliğine dayalı, devlet ve vatandaş ilişkilerinin yeniden tanımlanmasını gündeme getirmiştir (Lamba, 2016: 383).

Birçok bilim insanı için yönetişim, idari uygulamanın odağının bürokratik devletten sivil topluma ve piyasaya kaydığı inancına sahiptir (Strange, 1996; Rhodes, 1997; Risse, 2011). 1980’lerin başından itibaren ulus devletlerin kendisi kalkınmanın önünde engel olarak görülmüş ve yoğun eleştiriye tutulmuşlardır (Güler, 2012: 557). Devletin bu şekilde eleştirilmesinin ardında yatan nedenin, artan mali açıklar ve verimsiz yönetim biçimi olduğu ifade edilmektedir. Bu baskıların bir sonucu olarak, hükümetlerin artık tek taraflı yönetme yeteneğinden yoksun olduğu ve bunun yerine eğer başarılı olmak istiyorsa çıkar grupları, özel firmalar, sivil toplum kuruluşları, ulus-üstü kuruluşlar gibi organları sürece dâhil etmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Bell ve Hindmoor, 2009).

Devletlerin kamusal sorunlara nasıl ve ne kadar etkili cevap verebildiği 1980’li yıllardan sonra tartışma konusu olmuştur. Bu süreç başta ABD, İngiltere, Yeni Zelanda olmak üzere birçok ülkenin kamu yönetimlerinde reform çabaları ile sonuçlanmıştır. Türkiye’de bu dönüşümün dışında kalmamış ve kamu yönetimi yeniden düzenleme, adem-i merkezîyet, özelleştirme, küçülme ve performans gibi kavramların vurgulandığı bir alan olmuştur. Yeni kamu işletmeciliği olarak adlandırılan bu anlayış, sadece devletin sunduğu hizmetin kapsamını değil hizmetin yapılış biçimini de değiştirmektedir. Bu değişimleri destekleyecek nitelikte olan yönetişim yaklaşımı ise kısaca kolektif çıkarların peşinde koşma, toplumun yönlendirilmesi ve koordinasyonu olarak ifade edilebilir (Peters ve Pierre, 2009). Bu tanımdan yola çıkarak geleneksel yönetim anlayışının değiştiğini söylemek mümkündür. Yönetim anlayışında değişen ise devletin rolüdür.

Geleneksel yönetim yaklaşımının merkezinde analiz birimi olarak kamu kurumlarından çok politika araçları vardır. Geleneksel yönetim anlayışının kamu hizmeti sunumunda kurallara dayalı bir hiyerarşi içerisinde sunulması varsayımı da artık değişime uğramıştır. Hiyerarşiden ağbağlara, kamu ve özeline karşıtlığından ziyade kamu ve özel sektörün birlikte karar almasına, kumanda ve kontrolden işbirliğine geçiş söz konusudur (Salamon, 2002: 9). Dolayısıyla yönetimden (govern) yönetişime (governance) geçiş ile birlikte; hiyerarşi ve dayatmaya dayalı bir politika yapım tarzının tam tersine, politika toplulukları ve etkilenen menfaatler ve ilgili resmi aktörlerin politika ağları içinde rıza oluşturma yoluyla işleyen uzlaşmaya dayalı bir politika oluşturma tarzı vurgulanmaktadır (Richardson, 2018: 219).

Kooiman (2003: 231) ise yönetişimi etkileşimleri yönetmeye ilişkin teorik bir yaklaşım olarak tanımlamaktadır. Bahsi geçen etkileşimlerin biçimleri ve yoğunluğu ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Bir defa birçok ülkede anayasal olarak yasama ve yürütme erkinin kullanımı belirli kamusal organlara verilmiştir. Bu organların yetkilerini paylaşması ise kimi durumlarda inisiyatifle kimi durumlarda ise mevzuatla şekillenmektedir. Yetkilerin hangi düzeydeki aktörlerle nasıl paylaşıldığı ise yönetişim türlerini belirlemektedir. Literatürde küresel yönetişim, iyi yönetişim, kamu yönetişimi ve e-yönetişim gibi yeni yönetişim türlerinden söz edilmektedir. Yeni yönetişim türleri karşılaşılan yeni sorunların üstesinden gelme ihtiyacının ürünü olarak değerlendirilebilir. Bahsi geçen yönetişim

türlerinin temel ortak özellikleri barındırdıkları ilkelere. Bu ilkeler eşitlik, katılımcılık, şeffaflık, etkinlik ve yerel özerklidir (Nellissen, 2002).

Türkiye’de yönetim konusunda 1990’lı yıllardan itibaren ilk adımların atıldığı görülmektedir. Bu anlamda ilk olarak uluslararası işbirliklerinin bir sonucu olarak Habitat ve Yerel Gündem 21 çalışmaları öne çıkmıştır. 2000’li yıllardan sonra ise 5018 sayılı Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu, 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu ve yerel yönetimlerde (5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 5393 sayılı Belediye Kanunu ve 5302 İl Özel İdaresi Kanunu) yapılan düzenlemeler ile yönetişimin içerdiği ilkeler Türk mevzuatında yer bulmuştur. Örneğin Kamu Mali Yönetim Kanunu ile stratejik plan yapacak olan kamu kurumları paydaş analizi yapacak, hesap verebilirliği ve malî saydamlığı sağlamak üzere malî saydamlığı sağlamak üzere tutulan kayıtlar erişilebilir olacaktır. Katılıma ilişkin bir örnek ise, ne kadar etkili olduğu bir tarafa, Belediye Kanununda yer alan hemşehri hukuku başlığında görülmektedir. Kanunla belediyeler, hemşehriler arasında sosyal ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi ve kültürel değerlerin korunması konusundaki çalışmalara; üniversitelerin, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, sendikaların, sivil toplum kuruluşları ve uzman kişilerin katılımının sağlanması konusunda görevlendirilmiştir.

Bakanlıklar düzeyinde ise bakanlıklara bağlı olan kurum/kurullarda ilgili paydaşların katılmaları için kurumsal hazırlıklar yapılmıştır. Bununla birlikte Sobacı (2007: 234) Türkiye’de, yönetim modelinin sınırlı düzeyde uygulama alanı bulduğunu, bunun nedenin ise yönetim modelinin üzerine inşa edildiği “katılım” olgusu ve “sivil toplum kuruluşları” bağlamında yaşanan yetersizlikler olduğunu belirtmektedir. Yukarıda Türkiye’de yönetim yaklaşımının gelişimine dair verilen arka plan sonucunda yönetişimin temelde (1) çok aktörlülük, (2) katılımcılık, (3) şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerine vurgu yaptığı söylenebilir.

### 3. KORONAVİRÜSLE MÜCADELE SÜRECİ ANALİZİ

Koronavirüs salgınının hızı ve etkisi nedeniyle Koronavirüs mücadele süreci, dünyada ve Türkiye’de olağandışı önlemler, sıkı tedbirler, sınırlamalar, kapanmalar, maske, dezenfektan, artan sosyal medya takibi, uzaktan çalışma, sosyal mesafe, aşı haberlerinin özlemle beklenmesi ve daha sonra (hangi) aşya güven duyulması/duyulmaması ve daha birçok köklü değişikliği barındıran bir süreç olmuştur. Aşağıda ilk olarak bu sürecin bir analizine yer verilecektir.

#### 3.1. Çoklu Akış Modeli

Bu bölümde, çoklu akış modelinin sorun akışı-problem akışı-siyaset akışı çerçevesinde koronavirüs mücadele süreci örneklendirilecektir. Bu süreç, tek bir karar veya uygulama değil, devam eden gelen kararlar ve uygulamalara ilişkindir. Dolayısıyla üç akışın birleştiği “gündem” sadece bütüncül koronavirüs ile mücadeleyi değil, mücadele başlığı altında “gündeme gelen” uygulamaları da ayrı ayrı kapsar. Aksi halde, indirgemeci şekilde denebilir ki: koronavirüs salgın hastalığı *sorunu* dolayısıyla idari ve *siyasi* karar mekanizması ile mücadele *politikaların* kabul etmiş ve uygulamıştır.

Sorun akışı: Koronavirüs salgınının sağlıklı ve dinç insanların bile sağlığını olumsuz etkilediği, yaşamsal bir tehlike olduğu, bulaşın hızı nedeniyle, “normal” şartlarda önlenemez ve telafi edilemez sonuçlara ulaşacağı, salgının ortaya çıktığı ilk andan itibaren savunulmuştur. Sorun halk sağlığı olduğundan, dikkatleri üstüne çekmemesi düşünülemezdi. Salgın, uzun bir sorun listesine sahip herhangi bir hükümetin en önemli sorunu haline gelmiştir. Sosyal etkinlikler bir yana, ulaşım, haberleşme etkinlikleri ve çok daha önemlisi özgürlüklerinin sınırlanmasını gerektirecek bir sorun olmuştur. Vaka ve ölüm haberlerinin sistematik olarak yayını yanında sokak ölümlerini gösteren dramatik vakalar sınırlamaları haklı göstermiştir.

Günlük yayınlanan vaka sayıları, kamu politikası analizi disiplini açısından, belirgin ve önemli bir örnek oluşturmuştur. Kingdon'a göre (2014:91) karar vericiler göstergeleri ya bir sorunun büyüklüğünü değerlendirmek veya problemdeki değişiklikleri gözlemek için kullanırlar. Vaka sayıları bu değerlendirme ve gözlem için kullanılmıştır. Vaka sayısına göre getirilen önlemler, vaka düşüşüne göre getirilen serbestleşme, sorun akışı ile politika akışını bağlamaktadır:

Politika akışı: Türkiye'de ortaya çıkmadan önce, salgının Türkiye'ye gelme ihtimali ve alınacak önlemler, bilim kurulunca tartışılmaya başlandığı bilinmektedir (Yıldız ve Uzun, 2020). Pandeminin Türkiye'ye gelişi ve yayılımı ile çözümler geliştirilmiş, yeni çözümler (dışarıdan) aktarılmıştır. Bu çözümlerden bir kısmı hızla uygulanmış bir kısmı ise zaman almıştır.

Kingdon, politika çözümlerini, bir aktör tarafından önerilmesinden sonra, başkaları tarafından yeniden değerlendirilip değiştirildikçe gelişen bir "ilkel politika çorbası" olarak tanımlar. 12.04.2020 tarihinde, İçişleri Bakanının sokağa çıkma kararı duyurusu zamanı nedeniyle istifası ve bunun kabul edilmemesi önerilerin hızı ve uygulaması hakkında farklılık olabildiğini göstermektedir. Kingdon'a göre bazı konuların politika ağları içinde kabul görmesi zaman aldığı için çorba piştikçe bir "yumuşama" söz konusu olmaktadır (Cairney ve Jones, 2016: 40). Kingdon'un bu varsayımı, getirilen sınırlamalara ve daha sonra serbestleşmeye ilişkin tepkilerde oluşan farklılıklar ortaya koymaktadır.

Kingdon'un "politika girişimcileri" olarak tanımladığı, sorunları öngörerek çözümler geliştiren, çözümlerine dikkat çekmek için doğru zamanı arayan aktörler, koronavirüs sürecinde de olmuştur. Bunların bürokrasi içerisinde bulunanlar bilgi dahilinde olmamakla birlikte, sivil toplum kuruluşları, meslek odaları, sendikalar gibi aktörler, "politika girişimcisi" rolünün çözümcü niteliğini taşıdığı bilinmektedir. Bu politika girişimcileri, politikalarda değişiklik, yeni politika tasarımı ile ortaya çıkarlar. Örnek olarak aşağıdaki talepler verilebilir. İşçi çıkarma yasağı gibi daha sonra kanunlaşan ve uygulanan öneriler, politikayı şekillendirmiştir:

- 18.03.2020 tarihinde (bazı) Doktor meslek/sivil kuruluşlarının şeffaflık çağrısı (TTB, 2022)
- 20.08.2020 tarihinde (bazı) Hukuk dernek/sendikalarının tutuklu salıverilmesi ve sağlıkları hakkında yakınlarının bilgilendirilmesi çağrısı (TİHV, 2022)

Bu teklifler genellikle siyaset alanındaki tartışmalar nedeniyle bilinmektedir. Sorun ve politika akışları ile şekillenen siyaset akışı aynı zamanda bu akışlara şekil verir:

Siyaset akışı: Kingdon'a göre, politika yapıcıları; inançları, "ulusal ruh hali", çıkar gruplarının etkileri gibi birçok etken altında karar verir, kararları uygular. Mücadele sürecinde, siyaset akışı, çok hızlı ve dinamik olmuştur. Çünkü, farklı alanlarda kapanmalar, farklı şehirlerde sokağa çıkma yasağı, farklı sektörlerde sınırlandırmalar, sorunu ve politikayı şekillendirme yönünde aktörleri harekete geçirmiştir. Söz gelimi, kimin çalışıp kimin evde kalacağı yönünde karar alma sürecinde hızlı şekillenen kararlar verilmiştir.

### **3.2. Fırsat Penceresi: Yönetişim**

Çoklu Akış Modeli kritik ve belirsiz zamanlarda sorun, politika ve siyaset akışlarının birleşmesi ile bir fırsat penceresinin açıldığını savunmaktadır. Yaklaşım, ABD örneğinde geliştirilmiş olsa da, uluslararası, ulusal veya yerel düzeyde politika değişikliklerini açıklamakta yardımcı olmaktadır (Saurugger ve Terpan, 2016: 38). Bu çalışmada çoklu akış modeli Türkiye'nin Covid 19 salgını ile mücadelesinde yönetim için nasıl bir fırsat penceresinin açıldığını açıklamakta kullanılmıştır. Sorun, politika ve siyaset akışı salgın sürecinde birleşmiş ve sağlık alanında etkili yönetim için bir fırsat penceresi açmıştır. Öncelikle, Koronavirüs salgını varoluşsal bir tehdit, bir düşman olarak



çerçeveleyerek bu düşmanın ancak dayanışma ile savaşarak mücadele edilebileceği (Bakır, 2020: 3), yani ulusal ve uluslararası dayanışmaya çağrı, salgın gündemlerinden biri olmuştur.

İkinci olarak, salgın sürecinin yönetiminde yönetişimin temelini oluşturan etkili iletişim ve şeffaflığın da önemi gün yüzüne çıkmıştır. İtalya'nın ve İspanya'nın Covid 19 salgını ile mücadelede diğer devletlere kıyasla başarısız bir görünüm sergilemesinin nedenlerinden biri merkezi yönetim ve yerel yönetimler arasındaki koordinasyon eksikliği olduğu savunulmuştur (Sanfelici, 2020; Molina, 2020: 12). Salgın ile mücadele sürecinde başarılı bir sınav verdiği savunulan Güney Kore örneğine bakıldığında ise etkili yönetim ön plana çıkmaktadır, Güney Kore ilk Covid 19 vakasının onaylandığı 20 Ocak 2020'den itibaren Kore Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezlerini örgütlemiş (Moon, 2020; 652), aynı zamanda Dünya Sağlık Örgütü ve diğer ilgili kurumlar ile tamamen açık bilgi paylaşımında bulunmuştur. Hükümetin tüm verileri şeffaf bir biçimde açıklaması vatandaşların protesto olmaksızın gönüllü katılımını sağlamıştır. Kore'nin ulusal ve yerel hükümetleri, doğrulanmış vakaların büyük veri analizi yoluyla kontrol altında tutmaya çalışmışlardır. Kredi kartı kullanım geçmişinden elde edilen veriler ve mobese kayıtlarının yardımı ile pozitif vakalar ve temaslıların tespitinde kullanılmış ve bu bilgiler Hücre Yayın Sistemi'nin (CBS) mobil hizmeti ve hükümetin web sitesi aracılığıyla şeffaf bir şekilde ifşa etmiştir. Bilgileri alan vatandaşlar, teyit edilen vaka ile temas kurup kurmadıklarını belirleyebilmiştir. Böylelikle çoğu vatandaş gönüllü olarak bir halk sağlığı merkezine başvurmuştur. Virüse sahip olduklarına dair herhangi bir işaret göstermeleri durumunda, bir teşhis testi talep edilmiştir. Potansiyel olarak enfekte olmuş tüm vatandaşlar derhal analiz edilebilmiş ve bu da bulaşıcı hastalıkların yayılmasını önlemiştir (Shaw vd., 2020: 7). Yerel sakinler, buldukları yerlerdeki enfeksiyonların sayısı için yerel yönetim web sitelerinden takip edebilmiştir. Vatandaşların enfekte kişilerin ziyaret ettiği yerler ve kullanılan rotalar, bölgedeki test istasyonlarının kullanılabilirliği, ayrıca yüz maskelerinin konumu ve kullanılabilirliği hakkında bilgi edinebilmeleri de kolaylaştırılmıştır (Choi vd., 2021: 543). Güney Kore örneği diğer ülkelere, politika yapımında hakla iletişim kanallarının ne kadar açık tutulursa ve şeffaf olunursa o kadar başarı elde edileceğini göstermiştir. Açık yönetim vatandaşların güven duymasını ve kaygılarının azalmasını sağlamış bu da müdahalelere daha kolay uymalarının yolunu açmıştır (Moon, 2020: 654).

Üçüncü olarak, Pielke (2007: 24)'nin de belirttiği gibi bir karar vermenin tüm amacı, belirli bir yönde belirsizliği azaltmak bir başka deyişle istenen sonuçları gerçekleştirmenin kesinliğini arttırmaktır. Bilgiler her zaman kesin bir karar vermeye uygun olmayabilir. Salgın ile birlikte ortaya çıkan belirsizlik, bilimsel veriye olan ihtiyacı da gün yüzüne çıkarmıştır. Bu noktada politika yapıcılara bilimsel veriler ışığında politika oluşturmada ve belirsizlik içerisinde belirli alternatifler sunmak konusunda rol oynayacak kurumlar/örgütler/aktörlere ihtiyaç artmıştır. Bilim insanları, hükümete bilimsel tavsiyelerde bulunmada kilit rol oynamıştır. Birçok hükümet hem kanıta dayalı politika üretmek hem de geçmiş dönemlerde salgınla mücadele etmiş bilim insanlarının tecrübelerinden yararlanmak için danışma kurulları oluşturmuştur. Örneğin İngiltere'de salgının ortaya çıkması ile birlikte Acil Durumlar için Bilimsel Danışma Kurulu (SAGE) oluşturulmuştur. Kurul hem akademiden hem de sektörden gelen üyelerden oluşmaktadır. Kurulun kararları bağlayıcı nitelikte olmayıp tavsiye niteliğindedir. Yine İsviçre'de 1 Nisan 2020'de, COVID-19 Science Task Force adıyla oluşturulan kurul önemli bir rol oynamıştır. Kurulların daimiliği, yasal zeminleri ve kararlarının niteliğinin ne olması gerektiğine ilişkin tartışmalar da sürse de (Rajan vd., 2000; Hofmänner, 2021) yönetim örneği olduğu söylenebilir.

Çok aktörlülük, şeffaflık ve katılımcılık örnekleri, farklı coğrafyalarda kriz yönetimini etkilemiş, doğru mücadele olarak yüceltilmiştir. Yönetişim unsurları farklı şekillerde kendisini göstermiştir. Koronavirüs salgınının oluşturduğu fırsat penceresi olabileceği düşüncesi bu noktadan hareket etmektedir.

### 3.3. Koronavirüs süreci Türkiye’de yönetişimi pekiştirdi mi?

Bu bölümde çalışmanın temel sorusu üzerine tartışma yürütülecektir. Koronavirüs salgı ile mücadele sürecinde açılan yönetim penceresinden Türkiye ne kadar yararlanmış? Bu sorunun analizi, yönetişimin temel ilkelerine yani (1) çok aktörlülük, (2) katılımcılık, (3) şeffaflık ilkelerine vurgu yapılarak gerçekleştirilecektir.

Salgınla mücadele sürecinde gerçekleştirilen birçok politika bulunmaktadır, bunların tümünün analizi çalışmanın yer ve zaman sınırlılığını aşmaktadır, bu nedenle temel sorun-politika-siyaset faaliyetlerine yer verilmiştir. Bu faaliyetler iki temel grupta toplanabilir (1) Bilim Kurulları, Danışma Kurulları, Vefa Sosyal Destek Grupları, (2) Bilgi yönetimi ve Sağlık Bakanlığı istatistikleri.

#### 3.3.1. Bilim Kurulları, Danışma Kurulları, Vefa Sosyal Destek Grupları

Cumhurbaşkanı, yürütmenin başı olarak salgının uzmanlık gerektiren doğası gereği salgınla mücadelenin ilk başlarından itibaren bilim kurulu ve ilgili diğer politika kurulları ile bir araya gelerek eşgüdüm toplantıları yapmıştır. Bir yönüyle yukarıdan aşağı şekilde geleneksel yönetimin ihtiyaç nedeniyle yönetişimle harmanlaması olarak görülebilir.

Sağlık Bakanı başkanlığında toplanan ve 38 kişiden oluşan Koronavirüs Bilim Kurulu, hastalığın seyrini dikkate alarak, alınması gereken önlemler konusunda tavsiye niteliğinde görüşler sunmaktadır. Salgın sürecinde politika konusunun teknik, bilimsel ve uzmanlık gerektiren doğası Sağlık Bakanlığı Bilim Kuruluna geçici bir alan açmıştır (Bakır, 2020: 2). Toplu taşımalarda riayet edilecek kurallardan, ek seferler konulmasına; pazar yerleri gibi kalabalık ortamlarda alınması gereken önlemlere ve eğitim konusunda yüz yüze eğitim yerine online eğitimin devam etmesine kadar birçok alanda verilen tavsiyeler sonucunda ilgili bakanlıklar düzenlemeler yapmıştır. Ayrıca virüsün hızlı yayılımının farkına varılması ve birçok ülkenin dış ülkelere sınırlarını kapatmasının ardından kurul yurtdışı uçuşların yasaklanması, ülke kara sınırlarının belirli ülkelere kapatılması ve yurt dışından gelen vatandaşlar için 14 günlük karantina uygulamalarını tavsiye etmiştir (Usul, 2020). Sorun akışında, problem alanı olan salgına ilişkin öneriler ve alternatifler başta Bilim Kurulunca tartışılmış ve karar vericilere yol gösterici olmuştur.

2019 yılında hazırlanan “Pandemik İnfluenza Ulusal Hazırlık Planı” çerçevesinde pandemi sırasında Bakanlıklar/Kurumlar arası koordinasyonu sağlamak amacı ile oluşturulan Ulusal pandemi koordinasyon kurulu da bakanlık temsilcileri yanı sıra gönüllü kuruluşlar, meslek örgütlerinin temsilcileri ve uluslararası kuruluşların temsilcileri katılımları öngörülmüştür. Böylece salgın gibi tüm sektörleri etkilemesi muhtemel bir sorun karşısında resmi ve resmi olmayan aktörlerin bir araya getirilmesi konusunda politika metinleri hazırlanmıştır. “Pandemik İnfluenza Ulusal Hazırlık Planı” bunlardan sadece biri olup salgının ortaya çıkmasından sonra da İl Pandemi Kurullarının oluşturulması ve Vefa Destek uygulamaları ile de çok aktörlü bir yaklaşım pratiğe yansıtılmıştır.

Merkezde alınan kararların daha etkin biçimde uygulanmasının sağlanması için il idare kurulları tarafından İl Pandemi Kurulu oluşturulmuştur. İl Pandemi kurulları, vali başkanlığında, vali yardımcısı, İl Emniyet Müdürü, İl Jandarma Komutanı, Sahil Güvenlik Komutanı, Sağlık İl Müdürü, Çevre ve Şehircilik İl Müdürü, Tarım ve Orman İl Müdürü, İl Milli Eğitim Müdürü, AFAD Müdürü ve Aile ve Çalışma Sosyal Hizmet İl Müdürleri yanı sıra illerde bulunan üniversitelerin rektörleri, öğretim üyeleri belediye temsilcileri ve sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri de yer almaktadır. İl pandemi kurulları, bilim kurulunun tavsiyeleri doğrultusunda iller özelinde; toplu taşıma ve şehirlerarası seyahatler başta olmak üzere alınan tedbirlerin illerde uygulanmasının denetiminde de kurullar sorumlu tutulmuştur.

21 Mart 2020 tarihinde İçişleri Bakanlığı genelgesi ile 65 yaş üstü ve kronik rahatsızlığı olan kişilerin sokağa çıkma yasağı nedeniyle mağduriyet yaşamaması için Vefa destek gruplarının oluşturulması öngörülmüştür. Vefa destek grupları il veya ilçe emniyet müdürü, il veya ilçe jandarma komutanı, vali veya kaymakamlar tarafından belirlenecek kamu kurum ve kuruluşlarının temsilcileri, yerel yönetimler, AFAD, Kızılay ve ihtiyaç duyulacak sivil toplum kuruluşları temsilcilerinden oluşturulacağı belirtilmiştir. Vefa destek gruplarının pandemi sürecinde ihtiyaç sahiplerine ulaşmasında da yine koordineli bir yaklaşım söz konusu olmuştur. Örneğin Ankara Büyükşehir Belediyesi, Çankaya ilçe belediyesi ve kent konseyinin birikimlerini birbirine aktarması salgın sürecinde, sosyal destek programıyla ilgili çalışmalarda ihtiyaç sahiplerinin tespitinde kolaylık sağlamıştır (Sağlıklı Kentler Birliği, 2020: 5).

Kurulların çoğunluğunu kamu görevlilerinin oluşturması, bu kurulların katılımcılık veya çok aktörlülük örneği saymayı zorlaştırmaktadır. Vefa destek grupları görevlendirilmiş kamu görevlilerinden ve zaten farklı sivil toplum kuruluşlarındaki gönüllülerden oluşuyordu. Bunun katılımı gerçekten sağladığı sorgulanmalıdır. Ayrıca gerek Bilim Kurulu ve İl Pandemi Kurulları, gerek vefa destek grupları ve diğer çok aktörlülük ve katılımcılık girişimleri, kriz yönetiminin parçası olduktan sonra, etkisi azalmış ve adı duyulmaz olmuştur.

### 3.3.2. Bilgi Yönetimi ve Sağlık Bakanlığı İstatistikleri

Belirtmek gerekir ki Sağlık bakanı, pandemi başından 30 Eylül 2020 tarihine kadar şeffaflığın bir örneği olarak gösterilmiştir. 30 Eylül 2020 tarihinde “Her vaka hasta değildir” açıklamaları, güvensizlik ve bilgilerin farklılaştırıldığı düşüncesini körüklemiştir. Bu açıklama aynı zamanda şeffaflığın bir örneği olarak da görülmüştür. Yapılan çalışmalar çoğunlukla bilgi yönetiminin kriz yönetiminin etkin bir parçası olarak kullanıldığını savunmaktadır.

Yıldız ve Uzun (2020: 40) Türkiye’de salgın sürecinin yönetiminde baş aktörlerinden birisi olan Sağlık Bakanı Fahrettin Koca’nın salgın ile ilgili bilgileri düzenli bir şekilde kamuoyuyla paylaşması ve düzenlediği basın toplantılarında özellikle vurguladığı önlemler (maske, mesafe ve temizlik) başarılı bir şekilde uygulamasında etkin bir rol oynadığını belirtmektedir. Dahası salgın ile ilgili vaka ve ölüm oranlarına ilişkin verilerin tek bir merkezden günlük olarak şeffaf bir şekilde açıklanması bilgi eksikliği ve kirliliğinin önüne geçtiğini vurgulamışlardır. Ayrıca Sağlık Bakanlığının öncülüğünde hazırlanan Covid 19 ile mücadele kamu spotları salgına karşı alınacak önlemlerin kamuoyu ile paylaşmasında önemli rol oynamıştır (Yıldız ve Uzun, 2020: 40).

Salgın sürecinde veri paylaşımında açıklık yönetim vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Birçok ülkede verilerin paylaşımı ve bilgilendirme faaliyetlerini yürütme fonksiyonu yerel yönetimlerce gerçekleştirilmiştir. Birçok belediye virüs dolayısıyla aldığı önlemleri web sitelerinden duyurmuştur. Türkiye’de yapılan bir araştırmaya göre (Bilgi, 2020 2093) 30 büyükşehir belediyesinin tamamı, internet siteleri ve sosyal medya hesapları üzerinden kent genelinde alınan önlemleri ve Covid 19 ile mücadele kapsamında alınması gereken tedbirleri paylaşmıştır. Bunun yanı sıra bireylerin HES kodu ile kontrollü sosyal hayat kapsamında vatandaşların şehirlerarası yolculuklarında, kurum ziyaretlerinde ya da bireysel iletişim gerektiren kamusal alanlarda koronavirüs hastalığı açısından herhangi bir risk taşıyıp taşımadığını güvenli şekilde paylaşmasına ve salgının takibinin sistematik olarak yapılmasına imkan sağlayan bir uygulama oluşturulmuştur (Yıldız ve Uzun, 2020: 41).

Devletlerin aldığı önlemleri vatandaşlarına iyi aktarmaları, alınan tedbirlere karşı itirazların önünü aldığı gibi salgınla mücadelenin başarısını da doğrudan etkilemektedir. Cumhurbaşkanı, Sağlık Bakanı, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanı sosyal medya aracılığı ile Covid 19 salgını ile ilgili olarak gerek mevcut durum gerekse de gelecekle ilgili mesajlara yer verilmiştir. Bu mesajlarla salgın ile

mücadelede kriz sürecinin yönetiminde ortaya çıkan politikalar, önlemler, uygulamalarla ilgili hedef kitle ve kamuoyu bilgilendirilmiştir (Mutluer ve Bal, 2020: 415).

Salgın gibi kriz dönemlerinde tüm örgütler için halkla ilişkiler çok büyük önem arz etmektedir. Salgın sürecinde kamuoyunda bir panik havasının oluşmaması ya da tümüyle bir gevşeme olmaması için, kamuoyu ile açık bir iletişim kurabilmek önemlidir. Covid 19 sürecinde iletişim ve bilginin şeffaf bir biçimde paylaşımının önemi doğrultusunda, süreci yönetenlerin paylaşımlarını analiz eden araştırmalar yapılmıştır (Güngör, 2020; Mutluer ve Bal, 2020; Somuncu, 2020). Bu çalışmalarda varılan sonuç Türkiye’de ilgili resmi aktörlerin halkı her gün bilgilendirildikleri, iletişim için bütün kanallar özellikle de sosyal medyanın aktif biçimde kullanıldığı yönündedir. Ayrıca sadece olumlu gelişmeler değil olumsuz gelişmeleri de halka olduğu gibi aktarıldığı ifade edilmiştir (Güngör, 2020: 840). Somuncu (2020:36): Sağlık Bakanı Fahrettin Koca’nın sosyal medya hesabından yaptığı paylaşımları analiz ederek *“vakanın ülkemizde görüldüğü ilk tarihten itibaren konuyu şeffaf bir düzlemde dinleyicilere sunmuş, dinleyicilerin de salgın hakkında bütüncül bir yargıya varmasını sağlamıştır. Böylece salgının ilk nerede, ne zaman başladığını ve salgın ekseninin boyutlarını sunan konuşucu, dinleyicilerin güvenini kazanmıştır. Konuşucu tüm söylemlerinde vermek istediği mesajı açık ve net sunmuş, niyetini açıkça belli etmiştir. Konuşunun söylemlerinin tümünde yapı ve içerik açısından bir tutarlılık bulunmaktadır. Bu tutarlılık gerek söylemlerini inşa ederken kullanmış olduğu sözcüklerde, gerek noktalama işaretlerinde gerekse yazım şeklinde gözler önüne serilmiştir”* sonucuna varmıştır. Salgın sürecinin yönetiminde sosyal medyanın rolü yadsınamaz. Bu gerçeklik akademik çalışmalara da yansımıştır. Sağlık Bakanı Fahrettin Koca’nın salgın sürecinde twitter üzerinden yaptığı paylaşımları inceleyen başka bir çalışmada (Bilgiç ve Akyüz, 2020: 241) ise; sağlık bakanının takipçi sayısının salgın sürecinde 12 kat arttığı ve Türkiye’deki yaklaşık her iki twitter kullanıcılarından birinin takip ettiği tespiti yapılmıştır. Bakanın twitlerinin aldığı yüksek etkileşimler sayesinde, hesabı takip etmeyen birçok kullanıcıya da mesajları ulaşmıştır. Araştırmayı yapan Bilgiç ve Akyüz (2020: 241) Bakan Koca’nın açıklamalarının ilgi gördüğü ve güven oluşturduğu sonucuna varmışlardır.

Merkez ve yerel işbirliğinin bir diğer yansıması bilgi paylaşımı noktasında görülmektedir. Pandemi sürecinde elde edilen verilerin paylaşılması, deneyimlerin aktarımı hususunda çalıştaylar ve konferanslar düzenlenmiştir. Bu deneyim aktarımının örneklerinden biri; Türkiye Belediyeler Birliği temsilcileri, Büyükşehir Belediye Başkanları, Yurtdışından katılan Belediye Başkanları, Politika Kurul Üyeleri, Öğretim üyeleri, Bakan yardımcıları ve Bilim kurulu temsilcilerinin katılımıyla gerçekleşen “Covid-19 Salgını Sonrası: Şehirlerde Sosyal Riskler ve Fırsatlar Konferansı”dır.

Korona salgını sürecinde yerel düzeyde belediyelerin işbirlikleri bilgi alış verişleri yanı sıra kendi bünyelerinde yönetim mekanizmasına işlerlik kazandıracak girişimlerde bulunmaktadır. Örneğin İstanbul Büyükşehir Belediyesi İstanbul Yardımlaşma ve Koordinasyon Merkezi’ni (İYKM) oluşturarak belediye düzeyinde bir bilim kurulu oluşturduğu ifade edilebilir. Bu Merkez bünyesinde sadece tıp doktorları değil sivil toplum kuruluşları ve gönüllü vatandaşlarla düzenli olarak bir araya gelmektedir (İBB, <https://www.ibb.istanbul/News/Detail/36614>, Erişim Tar. 02.03.2021).

Korona salgını ile birlikte sağlık hizmetlerinin yalnızca Sağlık Bakanlığının- dolayısıyla merkezi idarenin - değil, validen trafik polisine, öğretmenden belediye görevlisine kadar birçok meslek grubunun ve sektörün de görevi olduğu ortaya çıkmıştır. Sağlık, İç İşleri, Maliye, Milli Eğitim, Turizm, Ticaret, Sanayi ve Şehircilik, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlıkları, belediyeler, sendikalar, sivil toplum kuruluşları, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, üniversiteler ve özel sektör pandemi kontrolünde koordinasyon içinde çalışmak durumunda kalmışlardır (Öztek, 2020: 11). Bu durum devam eden korona salgının önemli kazanımlarından biri olarak değerlendirilebilir.

Fakat farklı alanlardaki kamu personelinin politika uygulaması katılımcılık örneği sayılabilir mi? Belediyeler gibi yerel yönetim kuruluşları, sendikalar ve meslek kuruluşları gibi yarı kamu nitelikli kuruluşların personelinin katılımı, katılımcılık mıdır? Bunlar katılımcılık sayılmadığında bile, kurumlar arası koordinasyonu ve iletişimi güçlendirmesi yönüyle önemlidir. Zira iletişim ve koordinasyon, geleneksel yönetimden dönüşümün parçalarından biridir.

#### 4. SONUÇ

Olağanüstü dönemler olağanüstü önlemler gerektirmektedir. Koronavirüs sürecinde yönetim olağanüstü bir önlem miydi, yoksa yönetime dönüşüm yolunu döşeyen bir unsur olabilir mi? Özetle, koronavirüsle mücadele sürecinde yönetim bir fırsat penceresi olmuş mudur? Bu çalışmada koronavirüsle mücadele sürecine Kingdon'un kavramsallaştırdığı çoklu akış modeli çerçevesinde bakılmış, fırsat penceresi terimiyle anlatılmaya çalışılan olgu Türkiye'de pandemi özelinde tartışılmıştır. Sorun, politika ve siyaset akışları bir araya geldiği dönemlerde fırsat pencereleri doğar. Fırsat penceresinin açılması dramatik bir olay –kriz veya afet-yaşandığında, dikkatlerin bir sorunda toplanması ve bu soruna uygun çözümlerin siyaset ortamı ile birleşmesi ile mümkün olabilir. Koronavirüs bu tanıma uymaktadır. Daha ilk aşamada, doğal ve gerekli bir tedbir olarak yönetime, çokaktörlülük, katılımcılık ve şeffaflık ilkelerine başvurulmuştur. Pandemi bilim kurulu oluşturulmuş, Sağlık bakanlığı merkezli bilgi yönetimine geçilmiştir.

Kamu politikasının oluşturulmasından uygulanmasına kadar merkezi yönetimin en tepe noktasından en alt kademe memura kadar dâhil olduğu bir süreç yaşandığı görülmektedir. En temelde sağlık çalışanları, acil servis görevlileri, öğretmenler, polisler ve belediye görevlileri sürecin önemli birer parçası olmuşlardır. Sivil toplum örgütlerinin de dahil olduğu bu süreç Türk kamu yönetiminin yönetim ile tanışıklığını pekiştirmiştir. Salgın sürecinde sokak kısıtlamalarından vatandaşların mağduriyet yaşamamaları adına sahada görev yapan Vefa Destek Grupları bunun iyi bir örneğidir. Vefa destek grupları; merkezi idareyi temsilen il/ilçe SYDV, il/ilçe jandarma komutanlığı, il/ilçe emniyet, milli eğitim müdürlükleri personeli, il/ilçe din görevlileri; mahalli idareyi temsilen il/ilçe belediye çalışanları, sivil toplum örgütlerini temsilen Kızılay ve diğer gönüllüler ile özel sektör çalışanlarından oluşmaktadır. Gerek merkezi yönetiminde bilim kurulunun politika yapımındaki rolü gerekse uygulamada Vefa Sosyal Destek Gruplarının katılımı Türkiye'de yönetim uygulamalarının pekişmesinde etkili olmuştur. Sorun, politika ve siyaset akışını bir araya getiren salgın krizinin ortaya çıkardığı belirsizlik ortamı resmi ve resmi olmayan aktörleri birlikte hareket etmeye zorlamıştır. Sadece bilim kurulunun oluşturulması değil, öğretmenler ve sağlık çalışanları gibi sürecin doğrudan etkilediği meslek gruplarının politika sürecine katılma talepleri oluşmuştur. Aynı zamanda yerel yönetimler merkezin uzantısı olan kaymakamlık ve valiliklerle işbirliği içinde salgının yayılımının önüne geçmeye çalışmışlardır. Bir sonraki salgın veya kriz için koordineli bir yaklaşımla erken kontrol sağlanması mümkün olabilir. Bu yönüyle fırsatın değerlendirildiği söylenebilir.

Toplumun bulaşıcı ve salgın hastalıklardan uzak tutulmasının temin edilmesi öteden beri devletin temel amaçlarından biri olarak sayılmaktadır. Ancak Covid 19 salgının ortaya çıkması ile sağlık hizmetinin sadece merkezi veya yerel yönetimlerce doğrudan veya dolaylı idare edilen bir kamu hizmeti olmadığı tekrar hatırlanmıştır. Sadece idare değil, yarı kamusal örgütler, özel örgütler ya da örgütlenmemiş toplum bile kamu politikalarının farklı aşamalarına katılmıştır. Kriz, bir şekilde, katılıma fırsat olmuştur.

Çok aktörlülük açısından Pandemi Bilim Kurulu önemli bir adım olmuştur. Gerçekten de, kurulların yönlendirmesi, kurul üyelerinin reyleri, kamuoyu gündemini meşgul etmiş, kararlar gerek siyaset akışını, gerek politika akışını etkilemiştir. Bu etki nedeniyle, etki sahibi bir kurum olduğu

söylenbilir. Diğer bir taraftan, pandemi sonrasında pandemi bilim kurulu kadar farklı kurulların da adı duyulmaz olmuştur. İl Pandemi Kurulları ve Vefa Destek uygulamaları, sadece kriz dönemine has uygulamalar olmuş, kriz sonrası dönemde ise, varlık sebebi kalmamış olduğundan, etkisiz kalmıştır. Vefa Destek Grupları AFAD ve Kızılay gibi sosyal katılımçılık ve çok aktörlülük örneği arasında yer edinmemiştir. Sağlık bakanlığının “Her vaka hasta değildir” açıklamaları, günlük yayınlanan istatistiklerin tam anlamıyla vaka sayısını göstermediği yönündeki düşünceyi pekiştirmiştir. Eğer günlük istatistiklerde bir şeffaflık yok ise, mücadelede yer alan personel sayısı, iktisadi ve mali destek, aşının güvenilirliği gibi konularda şeffaflık aranabilir mi sorusu ortaya çıkmıştır.

Bununla birlikte, günlük yaşamda yer verilen tedbirlere katılımda ve yeni çözüm önerilerinin duyurulmasında büyük başarı da söz konusudur. Toplum sadece yukarıdan gelen sınırlamaları uygulamakla kalmamış, bu sınırlamaların şekillenmesinde de rol oynayabilmiştir. Farklı meslek gruplarının talepleri yanında işçi ve temsilcilerinin talepleri de kısa çalıma ödenekleri, işçi çıkarma yasağı gibi yollarla ivedilikle karşılanmıştır. Sonuçta, Türkiye’de yönetişimin pekişmesi yönünde ortaya çıkan fırsatın ancak sınırlı şekilde değerlendirildiğini söylemek mümkündür.

Belirtmek gerekir ki, kriz dönemlerinde politika oluşturma süreci kadar politikaların değerlendirilmesi de belirsizliklerle doludur. Sürecin halen devam ediyor olması, sürecin değerlendirilmesinde önemli bir zorluktur (Jenkins-Smith vd., 2014: 189-193). Analizciler politika sürecini anlamak için uzun dönemli (on yıl ve daha fazla) bir perspektif kullanmak gerektiği (Jenkins-Smith vd., 2014: 189-193) savunulursa, daha uzun bir süre süreç yeterli bir şekilde anlamlandırılmayacaktır. Fakat süreç değerlendirmesinin, sadece uzun soluklu çalışmalara bağlanamayacağı açıktır, kısa dönem analizleri de önemlidir, ne ki kısa dönem analizleri eksik kalabilmektedir. Nihayetinde, kriz içinde krizin değerlendirilmesinin zorluğu açıktır. Takip eden süreler içinde bu çalışmayı pekiştirecek-irdeleyecek çalışmalar tavsiye edilmektedir.

### **Etik Beyan**

“Yönetişim İçin Bir Fırsat Penceresi: Covid 19 Salgını ile Mücadele Süreci” başlıklı çalışmasının yazılması ve yayınlanması süreçlerinde Araştırma ve Yayın Etiği kurallarına riayet edilmiş ve çalışma için elde edilen verilerde herhangi bir tahrifat yapılmamıştır. Çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir.

### **Katkı Oranı Beyanı**

Çalışmadaki yazarların tümü çalışmanın yazılmasından taslağın oluşturulmasına kadar tüm süreçlere katkı yapmış ve nihai halini okuyarak onaylamıştır.

### **Çatışma Beyanı**

Yapılan bu çalışma gerek bireysel gerekse kurumsal/örgütsel herhangi bir çıkar çatışmasına yol açmamıştır.

Gedikkaya, F. (2022). Yönetişim İçin Bir Fırsat Penceresi: Covid 19 Salgını ile Mücadele Süreci. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 24(43), 745-761.

## KAYNAKÇA

- Bakır, C. (2020). The Turkish state's responses to existential COVID-19 crisis, *Policy and Society*, 39(3), 424-441.
- Bell, S., ve Hindmoor, A. (2009). *Rethinking Governance The Centrality of the State in Modern Society*, New York: Cambridge University Press.
- Bilgiç, A. (2020). "COVID-19 ile Mücadele Sürecinde Yerel Yönetimlerin Genel Görünümü", *İdealkent*, 11(31), 2084-2112.
- Bilgiç, A. ve Akyüz, S. S. (2020). Türkiye'de Covid-19 Pandemisi Döneminde Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'nın Sosyal Medya Kullanımı: Twitter Paylaşımları İçerik Analizi, *Gaziantep University Journal of Social Sciences 2020 Special Issue*, 230-243.
- Cairney, P., Jones, M. D. (2016). Kingdon's Multiple Streams Approach: What Is the Empirical Impact of this Universal Theory?, *The Policy Studies Journal*, 44 (1), 37-58.
- Choi, J., Lee, S., Jamal, T. (2021). Smart Korea: Governance for smart justice during a global pandemic, *Journal of Sustainable Tourism*, 29: 2-3, 541-550.
- Güler, B. A. (2012). Nesnesini Arayan Disiplin: Kamu Yönetimi, *Türkiye'de Kamu Yönetimi*, Ankara: Nobel Yayınevi.
- Gültekin, S. (2014). Understanding Policy Process: Is There A Single Best Way?, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 12 (24), 43-74.
- Güngör, B. (2020). Türkiye'de Covid-19 Pandemisi Süresince Alınan Önlemlerin Kriz Yönetimi Perspektifinden Değerlendirilmesi, *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, (4), 818-851.
- Henstra, D. (2010). "Explaining local policy choices: A Multiple Streams analysis of municipal emergency management", *Canadian Public Administration*, 53(2). 241-258.
- Hofmänner, A. (2021). Science in the Swiss Policy Response to the COVID-19 Pandemic in 2020.
- İBB, İstanbul Büyükşehir Belediyesi <https://www.ibb.istanbul/News/Detail/36614>, Erişim Tar. 02.03.2021.
- İşlek E, Özatkan Y, Bilir M K, Arı H O, Çelik H ve Yıldırım H H. (2020). Covid 19 Pandemi Yönetiminde Türkiye Örneği: Sağlık Politikası Uygulamaları ve Stratejileri, TUSPE Rapor: 2020/2, Ankara: TUSPE Yayınları.
- Jenkins-Smith, H. C., Nohrstedt, D., Weible, C. M. & Sabatier, P. A. (2014). Advocacy Coalition Framework: Foundations, Evolution and Ongoing Research. In Sabatier & C. M. Weible (Eds.), *Theories of The Policy Process* (pp. 183-217). USA: Westview Press.
- Kapucu, N. (2006). Interagency communication networks during emergencies: Boundary spanners in multiagency coordination, *The American Review of Public Administration*, 36(2), 207-225.
- Kingdon, J. (2014). *Agendas, Alternatives, and Public Policies*, Second Edition, London: Pearson.
- Kooiman, J. (2004). Governing as governance, *International Public Management Journal*, 7(3), 439-442.

- Gedikkaya, F. (2022). Yönetişim İçin Bir Fırsat Penceresi: Covid 19 Salgını ile Mücadele Süreci. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 24(43), 745-761.
- Molina, I. Otero-Iglesias, M., Martínez J. P. (2020). *Has Spain's management of COVID 19 been a failure? Errors, lessons and recommendations*, Working Paper 16/2020, - Elcano Royal Institute.
- Moon, Jae M. (2020). "Fighting COVID-19 with Agility, Transparency, and Participation: Wicked Policy Problems and New Governance Challenges", *Public Administration Review*, 80 (4), 651–656.
- Mutluer, G., F. Bal, N. (2020). "Yeni Koronavirüs (Kovid-19) Pandemisiyle Mücadelede Türkiye Devletinin İzlediği Stratejik İletişim", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (35), 382-421.
- Öztek, Z. (2020). "Pandemi Mücadelesi ve Yan Kazanımlar", *Sağlık ve Toplum*, COVID 19 Özel Sayısı, s. 6-14.
- Peters, B. G., Pierre, J. (2006). "Governance, government and the state", *The state: Theories and issues*, 209-222.
- Pielke Jr, R. A. (2007). *The honest broker: making sense of science in policy and politics*. Cambridge University Press.
- Rajan, D., Koch, K., Rohrer, K., Bajnoczki, C., Socha, A., Voss, M., Koonin, J. (2020). Governance of the Covid-19 response: a call for more inclusive and transparent decision-making. *BMJ global health*, 5(5).
- Rhodes, R.A.W. (1997). *Understanding Governance: Policy Networks, Governance, Reflexivity and Accountability*, Buckingham: Open University Press.
- Richardson, J. (2018). "The Changing British Policy Style: From Governance to Government?", *British Politics*, 13, 215–233.
- Risse, T. (2011). "Governance in Areas of Limited Statehood: Introduction and Overview", *Governance without a state?*, ed. Risse Thomas, Columbia University Press, NY.
- Salamon, L. (2002). "The New Governance and The Tools of Public Action", *The Tools of Government A Guide to the new Governance*, Lester M. Salamon, Odus V. Elliott (edi.), Oxford Press, 1-47.
- Sanfelici, M. (2020). "The Italian Response to the COVID-19 Crisis: Lessons Learned and Future Direction in Social Development", *The International Journal of Community and Social Development*, 2(2):191-210.
- Saurugger, S. Terpan, F. (2016). "Do crises lead to policy change? The multiple streams framework and the European Union's economic governance instruments", *Policy Sci*, 49, 35–53.
- Shaw, R., Kim, Y. K., & Hua, J. (2020). "Governance, technology and citizen behavior in pandemic: Lessons from COVID-19 in East Asia", *Progress in Disaster Science*, 6, 100090.
- Sobacı, M. Z. (2007). Yönetişim Kavramı ve Türkiye'de Uygulanabilirliği Üzerine Değerlendirmeler, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5 (1), *Journal of Administrative Sciences*, 219-235.
- Somuncu, M. (2020). "Dr. Fahrettin Koca'nın Sosyal Medyadaki Salgınla İlgili Paylaşımının Eleştirel Söylem Analizi Yöntemi İle İncelenmesi", *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (23), 21-40.
- Strange, S. (1996). *The Retreat of the State: The Diffusion of Power in the World Economy*. Cambridge: Cambridge University Press.



Gedikkaya, F. (2022). Yönetişim İçin Bir Fırsat Penceresi: Covid 19 Salgını ile Mücadele Süreci. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 24(43), 745-761.

TBB (2022). <http://www.hekimlik.org/koronavirus/merhaba/>, (09.09.2022).

TİHV (2022). Covid-19 Salgını ve Hapishanelerde Acilen Alınması Gereken Önlemler, <https://tihv.org.tr/basin-aciklamalari/covid-19-salgini-ve-hapishanelerde-acilen-alinmasi-gereken-onlemler/> (09.09.2022).

Usul (2020). “Bilim kurulları Kovid-19’la mücadeledeki yol haritasının belirlenmesinde etkin rol oynadı”, <https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus/bilim-kurullari-kovid-19la-mucadeledeki-yol-haritasinin-belirlenmesinde-etkin-rol-oyyadi/2128722> (Erişim Tar. 12.02.2020).

Weible, C. M., Nohrstedt, D., Cairney, P. (2020). “COVID-19 and The Policy Sciences: Initial Reactions and Perspectives”, *Policy Science*, 53, 225–241.

WHO, (2022). “WHO Coronavirus (COVID-19) Dashboard”, <https://covid19.who.int/>, (30.09.2022).

Yıldız, M., Uzun, M. M. (2020). *Koronavirüsle Mücadelede Kriz Yönetimi ve Kamu Politikası Yapımı*, Ankara: Seta Rapor.